

16. YÜZYIL ŞAİRİ EMİRÎ'NİN MİR'ÂTÜ'L-EBRÂR ADLI MESNEVİSİ*

Erol ÇÖM

S.Ü.Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr adlarında iki mesnevisi olan Emîrî 16. yüzyıl-da eser vermiş bir şairdir. Adına biyografik kaynaklarda rastlanmaz. Şairin dinî-tasavvufî içerikli ahlâkî bir mesnevisi olan Mir'atu'l-Ebrar 1374 beyitten oluş-maktadır ve eserin bilinen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numara-da kayıtlıdır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Emîrî, ahlakî mesnevi, Gülşen-i Ebrâr, Mir'âtü'l-Ebrâr.

ABSTRACT

16th Century Poet Emiri's Masnawi Named Mir'atu'l-Ebrar

Emiri who has two masnawis named Gulshan-i Abrar and Mir'at al-Abrar is a poet that had written his works in the 16th century. His name can not be come across in the biographical sources. Emiri's moral masnawi named Mir'a al-Abrar has 1374 couplets and masnawi's unique copy is registered in Nuruosmaniye Library Nr: 2584.

Key Words: Classical Turkish Literature, Emiri, moral masnawi, Gulshan-i Abrar, Mir'at al-Abrar.

Emîrî

Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr adlarında bilinen iki eseri olan Emîrî'nin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. İsmine tezkirelerde rastlanmaz. Eserlerinden 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve mesnevilerini III. Mehmed devrinde tamamladığı anlaşılmaktadır. Yine eserlerinden hareketle Bolu'da bulunduğ-u, tasavvufî hususlarda bilgi sahibi olduğ-u, Farsça bildiği, dili ve aruzu iyi kullandığı söylenebilir.¹

Mir'âtü'l-Ebrâr

Emîrî'nin dinî-tasavvufî nasihat-name türündeki ikinci eseridir. Eserin tek nüshası, şairin diğer eseriyle birlikte Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numara-

* Bu yazı, "Emîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevîleri (İnceleme – Metin)" konulu (Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2001) yüksek lisans tezimizde elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

¹ Erol Çöm, "16. Yüzyıl Şairi Emîrî ve Gülşen-i Ebrâr Mesnevisi", *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 20, Konya (Yayım aşamasında).

rada kayıtlıdır ve yazmanın 34b-77a varakları arasında yer alır.

Emîrî, “hayır sahiplerinin, iyilerin aynası” anlamına gelen eserinin adını mesnevinin çeşitli yerlerinde üç değişik şekilde zikretmektedir: “Der-Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Mir’âtü’l-Ebrâr ve Muhtârü’l-Ahyâr” kısmının başlığında eserin adı “Mir’âtü’l-Ebrâr ve Muhtârü’l-Ahyâr” olarak geçmiştir. “Âğâz-ı Kitâb-ı Mir’âtü’l-Ebrâr” başlığında ise eserin adı “Mir’âtü’l-Ebrâr” olarak zikredilmiştir. Tarih kısmında iki yerde bu ad vezin gereği “Mir’ât-ı Ebrâr”a dönüşmüştür. Çalışmamızda, mesnevinin “âğâz”ında belirtilen “Mir’âtü’l-Ebrâr” adı tercih edilmiştir.

“Der-Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Mir’âtü’l-Ebrâr ve Muhtârü’l-Ahyâr” kısmında eserin yazılış sebebi anlatılmaktadır: Bir bahar sabahı tabiattaki canlanmayı seyreden Emîrî, günlerin hızla geçip gidişini düşünerek hüzünlenir. Hüzünlenmesinde yalnızlığının etkisi büyüktür. Geçmişî yâd eylerken bir arkadaşı gelir, hâlimden anlayarak, öğütlerle hikâyelerin birlikte yer alacağı bir eser yazmasını tavsiye eder:

*Nâ-gehân bir yâr olur bes çam-küsâr
Añladı hâñırda vardur inkisâr*

*Baña pend eyler bu fırsatdur hemân
Eyle pendiyle hikâyâtı beyân (133, 134)²*

Emîrî, vatanım dediği Bolu’da eserine başlar ve tamamlanması için Allah’a dua eder:

*Bolı olmışdı baña çünkim makâm
Anda irdi nazm ile bes dürlü kâm*

*Olmış idüm ben vañanda bes muķim
İrdi nazm ile nice dürlü nañm*

*Eyledüm ben bu kitâbı ibtidâ
Umaram Hağdan irişe intihâ (180 - 182)*

Mesnevinin yazılış tarihi de problemlidir. Yazılış tarihi, eserin sonunda “Târîh” adı altında ayrı bir başlıkta Farsça olarak verilmiştir:

خواستم تاریخ آید بر کتاب
(1348) از قلم مرآت ابرار آمده

Beyitten anlaşıldığına göre eserin adı (مرآت ابرار) tarihi vermektedir. Hesap edildiğinde H 1045 (M 1635) tarihi çıkar. Eserin giriş kısmında “Kaşîde Der-Medh-i Sultânü’l-Azam Halleda’llâhü Hilâfeteñü” başlıklı kasidede III. Mehmed ismi de zikredilerek övülür. Bu durumda verilen yazılış tarihi, M. 1595 – 1603 tarihleri arasında tahtta kalan III. Mehmed’in saltanat yıllarına tekabül etmemektedir. Bu hususa S. Nüzhet Ergun da değinmektedir ve tarih manzu-

² Beyit numaraları eserinin tarafımızca hazırlanan transkripsiyonlu metnine göre.

mesinin eserin yazıldığı tarihi kesin olarak yansıtmadığını belirtmektedir (Ergun, 1259). Yazılış tarihiyle ilgili olarak “III. Mehmed devrinde 1595 – 1603 yılları arasında tamamlanmıştır.” demek her halde en doğru hüküm olacaktır.

Emîrî, mesnevisinin beyit sayısını eserinde belirtmemiştir. Transkripsiyonlu metnimizde beyit sayısı 1374 olarak tespit edilmiştir. Mesnevide bir beyit aynen iki kez tekrar edilmiştir (799, 803) ve bu mütekerrir beyit de sayıya dâhildir. 1374 beyitten 1045'i Türkçe 321'i Farsça, 8'i de mülemmadır.

Aruzun Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle nazm edilen Mir'âtü'l-Ebrâr, klâsik mesnevi tertibine göre düzenlenmiştir. İlk 239 beyit giriş bölümüdür. Esere münâcât mahiyetindeki 24 beyitlik bir girişle başlanır. Ardından Farsça yazılmış bir tevhit ve 24 beyitlik Türkçe bir naat gelir. Mesnevide dört halife için müstakil bir manzume yoktur. Dört halifenin adları ve belirgin özellikleri bu 24 beyitlik na'tin sonunda birer beyitle zikredilir. Türkçe na'tin ardından Farsça bir naat ve eserin özeti diyebileceğimiz “mev'ize” bölümü yer alır. Giriş bölümü münâcât, devrin padişahına kaside, “sebeb-i nazm ve âgâz-ı kitâb” başlıklarıyla tamamlanır.

“Âgâz-ı Kitâb-ı Mir'âtü'l-Ebrâr” kısmının sonunda asıl konunun işlendiği bâblar tanıtılır:

*Bâb-ı evvel der-çarîk-ı 'âşîkî
İmtihân ile bilürler şâdîkî*

*Bâb-ı 'ânî şoĥbet âdâbı tamâm
Şoĥbet âdâbına eyle ihtimâm*

*Bâb-ı 'âli•terk-i 'ucb eyler beyân
'Âkîl olan terk-i 'ucb eyler hemân*

*Bâb-ı râbî' şâmil-i 'izzet ola
'Âkîl olan kimseye rif'at ola*

*Bâb-ı ĥâmis eylûgi eyler beyân
Her kişîye eylûk eyle sen 'iyân*

*Bâb-ı sâdis anmaya hergiz bedî
Eylediyse sana kimse ger dedi*

*Bâb-ı sâbi' ĥod kanâ'at yâd ider
Kânî' olan ĥalbini ĥod şâd ider*

*Bâb-ı 'âmin ĥod nişân-ı ravzadur
Güyyiâ şükr ile tolu ĥavzadur*

*Bâb-ı tâsi' der-sülûk-i râh-ı Ĥak
Bâtlîlî koyup göresin emr-i Ĥak*

*Bâb-ı 'âşir terk-i hod kılamak hemân
Varlığı terk eyleyüp ol şâdmân (224-233)*

Eser, yukarıda verdiğimiz beyitlerden de anlaşılacağı gibi on “bâb”dır. Farsça adlandırılan her “bâb”da 5 “Hikâyet” yer alır. Hikâyeye geçilmeden önce bâbın başlığında belirtilen ve hikâyelerle örneklenerek anlatılacak husus hakkında bilgi verilir. Bâblar bir “Gazel” veya “Gazel-i Münâsib”le bitirilir. Gazellerde dikkat çeken husus ilk bâbın sonundaki gazel hariç, tümünün Farsça yazılmış olmalarıdır. Her bâbın bir gazelle bitirilmesi usûlü sonuncu bâbda bozulur. Bu bâbda hikâye ile gazel yer değiştirir. Bu değişiklik dikkatsizlikten değil, eserin bir hikâye ile bitirilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır:

*Nâm-ı ân deryâ ki Bî-pâyân ola
Âhîr-i nüşha bu bir destân ola (1332)*

Mesnevi, Farsça “Târîh” ve “Hâtîme-i Kitâb” kısımlarıyla sona erer. “Hâtîme-i Kitâb” kısmında Emîrî, sözü daha fazla uzatmanın faydasız olduğunu artık “kâl”i bırakıp “hâl”in tahsiline başlanması gerektiğini belirtir. Kimsenin bâkî olmadığını ama sözün yadigâr kalacağını hatırlattıktan sonra Attâr, Unsurî, Enverî, Hâkânî, Nizamî, Zahîr-i Fâryâbî, Zicâmî, Selmân gibi meşhur şairleri zikreder. Yaşlı, aciz bir kul olarak Allah’ın rahmetinden ümit kesmediğini söyler, Hz. Peygamber’e salâtle eserini tamamlar.

Mesnevideki başlıklar ve beyit numaraları aşağıda verilmiştir:

Beyit Nu.	Başlık
1	[Münacât]
25	Fi-Tevhîd-i Rabbi'l-'Âlemî
33	Na'tu'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm
57	Na't
63	Mev'ize
79	Münacât
87	Gazel
94	Kaşîde Der-Medh-i Sultânü'l-'A'zam Halleda'llâhü Hilâfethü
118	Medh
125	Der-Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Mir'âtü'l-Ebrâr ve Muhtârü'l-Ahyâr
186	Gazel
194	Ağâz-ı Kitâb-ı Mir'âtü'l-Ebrâr
235	Gazel
240	Bâb-ı Evvel Der-Tarîk-ı 'Âşikî
250	Hikâyet
272	Hikâyet
288	Hikâyet -i Müşg-Bü
308	Hikâyet
329	Hikâyet
353	Gazel
358	Bâb-ı İbnî Der-Sohbet-i Nigeş Dâşten
368	Hikâyet
379	Hikâyet
400	Hikâyet
412	Hikâyet
434	Hikâyet

450	Gazel-i Münäsib
455	Bâbu' -Bâli' Der-'Ucb Güyed
466	Hikâyet
485	Hikâyet
505	Hikâyet
517	Hikâyet
540	Hikâyet
565	Gazel-i Münäsib
570	Bâb-ı Râbi' Şamil-i 'Izzet Būd
581	Hikâyet
603	Hikâyet
624	Hikâyet
641	Hikâyet
666	Hikâyet
684	Gazel
689	Bâbu'l-Hâmis Der-Nigüyî Bâ-Heme
701	Hikâyet
726	Hikâyet
737	Hikâyet
747	Hikâyet
763	Hikâyet
781	Gazel
786	Bâb-ı Sâdis Der-Güzeşten Ez-Bedî
806	Hikâyet
828	Hikâyet
854	Hikâyet
877	Hikâyet
894	Hikâyet
900	Gazel
905	Bâb-ı Sâbi' Der-Kanâ'at-Dostî
914	Hikâyet
933	Hikâyet
946	Hikâyet
956	Hikâyet
973	Hikâyet
1003	Gazel
1008	Bâb-ı Bâmin Hest Çün Bâg-ı Safâ
1035	Hikâyet
1051	Hikâyet
1070	Hikâyet
1083	Hikâyet
1096	Hikâyet
1110	Gazel
1115	Bâb-ı Tâsi' Der-Seyr-i Süy-ı Hak
1148	Hikâyet
1159	Hikâyet
1175	Hikâyet
1186	Hikâyet
1197	Hikâyet
1210	Gazel
1215	Bâb-ı 'Aşir Terk Kerden Be-Küllü Mâ-Sivâ
1248	Hikâyet

1261	Hikâyet
1277	Hikâyet
1299	Hikâyet
1323	Gazel
1330	Hikâyet-i 'Aceb Seyyâh-ı Deryâ-yı Muhi̇t Diden Ser-Hadd-i Kûh-ı Kâf
1344	Tarih
1349	Hâtîme-i Kitâb

Mir'âtü'l-Ebrâr'daki bâbların konuları ve bâblarda geçen hikâyelerin özetleri alt başlıklar hâlinde aşağıda verilmiştir:

Bâb-ı Evvel Der-Tarih-i 'Âşıkî:

Birinci bâb aşk ve âşıklık konusuna ayrılmıştır. İlk "Hikâyet"e kadarki bölümde cihanın yaratılış sebebinin aşk olduğu belirtilir, akıllı kimsenin maşukunu arayan kişi olduğu, âşkın kalp aynasındaki bütün lekeleri gidereceği, insana toplumda saygınlık kazandıran iyi ahlâkın aşkla elde edilebileceği anlatılır. Bu kısa girişten sonra hikâyelere geçilir.

İlk "Hikâyet"te Hâver-zemin'de güzelliğiyle pek çok kişiyi kendisine âşık etmiş bir güzelden bahsedilir. Bu güzelin âşıklarından biri aşk derdiyle çok zayıf düşer. Aşk derdiyle harap olan genci gören bir yolcu hâlini sorar. O da maşukunun her geçen gün sevgisini arttırdığını, elbet bir gün vuslata erişeceğini söyler.

İkinci "Hikâyet"te Hitâ'da yaşayan başka bir güzel anlatılır. Bu güzelin, aşk derdiyle gece gündüz inleyen bir sevdalısı vardır. Âşık o kadar zayıf düşer ki dostları ölmesinden korkarak tavsiyede bulunurlar. Âşık bu tavsiyeler üzerine ölümden korkmadığını "Ölmeden önce ölünüz." sözünü hatırladığını, âşık olanın candan da baştan da geçeceğini söyler.

Üçüncü hikâye "Hikâyet-i Müşg-Bû" adını taşır. Sîn'de yaşayan Müşg-bû adındaki bir güzel ile âşığı arasındaki konuşma anlatılır. Müşg-bû, âşkın tesiriyle perişan olan âşığının hâlini sorar ve "Benden başka sana kim çare olabilir" der. Âşık cevap olarak, gamın kendisini yiyip bitirdiğini, kalbinde istek olanın vuslat yolunda sıkıntı çekeceğini, sevdiği tarafından hâli sorulan âşkın cevabını mutlulukla vereceğini söyler. Emîri, hikâyeyi, âşıklara iş gücü olarak âşkın yeteceğini, kalbinde aşk olmayanların kalp safâsını bulamayacaklarını vurgulayarak bitirir.

Dördüncü "Hikâyet"te Mısır şahının sahip olduğu bir güzele âşık olan bir genç anlatılır. Genç, sevdiğinin geçmesini ümit ettiği yolu mesken tutunur. Canını sevdiğine adar ve Allah'a dua eder. Duasında, çaresiz olduğunu, vuslattan ümit kestiğini dile getirir. Çarenin ölüm olduğu belirtilince âşık âh ederek sineindeki yarayı gösterir ve ölür. Halk, âşığın mezarını bina eder. Hikâyenin sonunda Hz. Peygamber'e atfedilen, aşk derdiyle ölenin şehit sayılacağı sözü hatırlatılır ve sevginin değerinin, canı sevgiliye hediye kılmakla anlaşılabilirliği vurgulanır.

Beşinci "Hikâyet"teki güzel Keşmir'dedir. Bu da diğer güzeller gibi âşıkları-

na naz eder. Kabir ziyaretinde bulunduğu bir gün duyduğu bir sesle irkilir. Bir kabrin içinden gelen ses, kendisinin ömrünü gafletle geçirip heba ettiğini, sonunda güzelliğiyle meşhur o dilberin de yerinin toprağın altı olacağını, gaflet içinde gezmemesi gerektiğini söyler, zamanını aşkla değerlendirmesi tavsiyesinde bulunur. Uyarıyı dikkate alan dilber de âşıklık yoluna girer, âşıkların hâlini anlar.

İlk bâb “aşk” redifli Türkçe bir gazelle sona erer.

Bâb-ı Bânî Der-Şoḫbet-i Nigeḫ Dâştan

İkinci bâb sohbet ve sohbet adabına ayrılmıştır. Bilgili kişilerin sohbet meclislerinde bulunmanın pek çok faydasının bulunduğu, bu meclislerde edebe riayet etmenin gerektiği bölümün konusudur.

Birinci “Hikâyet”te Cemşîd’den bahsedilir. Cemşîd’in, yaşı kemâle ermiş, izeti ve makamı yüce, sözü tatlı bir hâcibi vardır ve bu hâcip Cemşîd’e cahillerle sohbetten sakınması gerektiğini tavsiye eder.

İkinci “Hikâyet”te Şam’da hüküm sürmüş, iyiliğiyle tanınan cömert bir padişahın nasıl bu makama ulaştığı anlatılır. Hikâyeye göre padişah önceleri bir pîrin gece gündüz hizmetini gören bir dervıştır ve bu devlete, pîrinin himmetle ettiği duaları vesilesiyle ulaşmıştır. Hikâyenin ana fikri, “gönül ehli insanların sohbetine devam edenler, sonunda hem dünyada hem de ahirette yüceliğe erişirler” şeklindedir.

Üçüncü “Hikâyet”te Kirmân’da hüküm süren, gönül sırlarına vakıf, güçlü kuvvetli, soylu bir padişahın söz edilir ve padişaha bu özellikleri kazandıranın iyilerle sohbeti olduğu belirtilir.

Dördüncü “Hikâyet”te zalim Zeng-bâr padişahından bahsedilir. Padişahın sürekli iyilik telkin eden âdil bir veziri vardır. Padişah nasihatlere pek aldırmaz. Ava çıktığı bir gün pejmürde kıyafetli bir dervişle karşılaşan padişah, dervişe bu hâle gelmesinin sebebini sorar. Kendi zulmünün neticesi olduğunu öğrenir. Derviş padişaha daha ne zamana kadar halka zulmedebileceğini, Allah’ın hışmından sakınması gerektiğini söyler. Dervişin sözlerinden etkilenen padişah adalete yüz tutar, iyilerle sohbet etmeye başlar.

Beşinci “Hikâyet”te Yemen’de yaşayan takva ehli, temiz itikatlı, keramet sahibi bir zatın hikâyesi anlatılır. Her yönüyle ahlâk timsali olan bu zattan bir “sâ’il” kendisine nasihat etmesini ister. Nasihat olarak “has kişilerin yakınında bulunması ve bunların sohbetlerinden istifade etmesi” tavsiyesini alır.

İkinci bâb sohbet temalı Farsça bir gazelle sona erer.

Bâbu’-Bâli-Der-Ucb Güyed:

Bu bâb kötü huylardan “kendini beğenmişlik” hakkındadır. Giriş kısmında, kimsenin bakî kalmadığı fânî dünyada ucbu bırakmak gerektiği, ucb içinde olan insanın aslında kendine düşmanlık ettiği çünkü kalbine eza verdiği, bu kimsele- rin dost edinemeyeceği anlatılır.

Sayırsız askere sahip kibirli garp padişahının hikâyesi ilk “**Hikâyet**”tir. Halkını ve çevresindekileri küçük gören padişahın, ülkesine düşman askeri girince müdafaa için hiçbir kimseyi yanında bulamaması ve bütün varlığını kaybetmesi anlatılır. Padişah iyi ahlâkın değerini her şeyini kaybedince anlar.

İkinci “**Hikâyet**”te gönlü kırık askerlerle sefere çıkmasından dolayı sürekli mağlup olan İran şahı konu edilmektedir. Bu padişah yine yenildiği bir savaştan dönüştü yolu üzerinde bir dervişle karşılaşır. Derviş padişaha bu yenilginin padişahın kibirlenmesinden kaynaklandığını, ucub içinde olanın kalp kazanamayacağı, askerlerini kendine bağlama yolunun adalet ve güzel ahlâkla muamele olduğunu söyler.

Üçüncü “**Hikâyet**”te Pîl-ten adında güçlü kuvvetli, düşmana karşı çok sert fakat halkına çok yumuşak, iyi huylu bir padişah anlatılmakta, kibirli kimselerin bu dünyada hürmet bulmayacakları vurgulanmakta, Pîl-ten ile önceki hikâyelerde anlatılan padişahların kıyas edilmesi istenmektedir.

Dördüncü “**Hikâyet**”te Bağdat’ta güzelliğiyle meşhur bir “püser” hikâye edilmektedir. Günün birinde bu güzele bir kişi, bozulmayan güzelliğinin ve güzel ahlâkının sırrını sorar. Güzel kişi de bir dilenciye iyi davranması sebebiyle aldığı hayır dua hürmetiyle buna eriştiğini söyler.

Beşinci “**Hikâyet**”te kibirli bir güzel konu edilir. Âşıklarından biri tarafından kibri tenkit edilen güzel onu azarlar ve altını gümüşü olmadan yanına gelmesini ister. Çok geçmeden attan düşer, yüzü yaralanır ve güzelliği kaybolur.

Üçüncü bâb Farsça bir “Gazel-i münâsib”le tamamlanır.

Bâb-ı Râbi' Şâmil-i 'İzzet Bûd:

Dördüncü bâb sözlüklerde “kıymet, yücelik, kuvvet, hürmet” gibi anlamlara gelen “izzet” hakkındadır. İlk “**Hikâyet**”e kadarki giriş kısmında, izzete erişenlerin mutlu oldukları, izzete erişmek için ibadetlere devam etmek ve fânî ömrü iyiliklerle değerlendirmek gerektiği vurgulanır.

Bölümün ilk “**Hikâyet**”inin kahramanı Ferruh-baht adındaki bir padişaktır. Zaferlerin müyesser kılındığı bu padişah bir savaşta namaz esnasında düşman tarafından atılan bir okla vurulur ve ölür. Bir âbit rüyasında padişahı iyi kimselele birlikte görür ve bu izzetin bahşedilme sebebini sorar. Padişah da yolda gördüğü bir fakire tevazu ile selâm verip hâlini hatırladıktan sonra yardımında bulunduğunu, o fakiri sevindirmesinden dolayı Allah’ın kendisine bu mükâfatı bahşettiğini söyler.

İkinci “**Hikâyet**”te halkın öğütlerine itibar edip, sohbet meclisinden faydalandığı Şeyh Abdullah’ı çekemeyen ileri gelenlerin şeyhe hakaret etmeleri anlatılır. Bu terbiyesizliklerine sebep olarak da izzetten yoksun olmaları gösterilir.

Üçüncü “**Hikâyet**” Tebriz’de geçer. Güzelliği dillere destan bir dilber Tebriz’in başlık bahçelik kısımlarını gezerken saç başı dağınık, vücudu yara bere içinde bir pîr ile karşılaşır. Genç, ayrılık derdine giriftar olduğu her hâlden an-

laşılan pîrden nasihat ister. O da izzet yolunu istemesini, kendisine izzet ehlini rehber edinmesini tavsiye eder.

Dördüncü “Hikâyet” dünya ile bağlarını koparmış, günlerini riyazette geçiren, kaderden ne gelirse razı olmuş Şeyh Ma'rûf'un oğlu hakkındadır. Güzelliğiyle dikkat çeken şeyhin oğlundan padişah çok hoşlanır ve herhangi bir varisi bulunmadığından tahtı şeyhin oğluna vasiyet eder. İzzet ehline yakın olan şeyhin oğlu âdil bir hükümdar olur.

Beşinci “Hikâyet”in mekânı Hoten'dir. Güneş altında uyuyan bir dervişe rahat etmesi için gölgelik sağlayan gencin hikâyesi anlatılır. Uykudan gözlerini açan derviş, durumu görünce hayır dua eder, genç de yaşlandığında güzel ahlakının benzeri bulunmayan izzet sahibi bir insan olur.

Bâb, Farsça bir gazelle tamamlanır.

Bâbu'l-Hâmis Der-Nigûyî Bâ-Heme:

Beşinci bâbda iyilik ve iyiliğin üstünlükleri anlatılır. Giriş kısmında kötülüğü terk edip iyilik yapan insanlardan güzel bir nam kalacağı, böyle insanları Allah'ın da iyilikle mükâfatlandıracağı belirtilir.

İlk “Hikâyet”in kahramanı geçimini diken toplayıp satmakla sağlayan bir dervîştir. Dervîşi kan ter içerisinde gören bir kişi dostça hâl hatır sorar. Dervîş de kendi emeğiyle geçinerek kimseye muhtaç olmadığını, dünyada sanki sultanlar gibi yaşadığını söyler. Dervîşin hatırını soran kişi yardımda bulunur.

İkinci “Hikâyet”te seddini tamamladıktan sonra bir kişinin Zül-karneyn'e asıl önemli imar işinin gönüller yapmak olduğunu hatırlatması anlatılır.

Üçüncü “Hikâyet”te iyilikle pek çok iklimi kendisine ram etmiş bir padişah-tan söz edilir ve bu başarıdaki sırrın halka iyilikle muamele etmek olduğu vurgulanır.

Dördüncü “Hikâyet”te Habeşli çok zengin bir tüccar konu edilir. Tüccar, malı çok olmasına rağmen oldukça cimridir ve halka ihsanda bulunmaz. Ticaret için çıktığı bir yolculukta vefat eder. Halk onun cehennemlik olduğunu düşünür, basiret sahibi biri rüyasında tüccarın makamının cennet olduğunu görür ve hikmetini sorar. Tüccar da bir yolculuğu esnasında susuz birinin izin istemeden yanında taşıdığı testiden kana kana su içtiğini, bunun da azaptan kurtulmasına vesile olduğunu söyler.

Bölümün son hikâyesi Bağdat'ta geçer. Şehirde “eh-i temîz” diye anılan bir pîr vardır. Gece gündüz halka ihsanda bulunur, iyilik yapmaktan başka bir şey düşünmez. Bir yolculuk esnasında kulağına hazin bir inilti gelir. Sesin kaynağını araştırınca ayağı kaya deliğine kısılmış yardıma muhtaç birinin olduğunu görür. Ayağını kurtarmasına yardım eder. Açılan delikte büyük bir hazine gizlidir ve muhtaca yardım eden pîr hazinenin sahibi olur.

Beşinci bâb Farsça bir gazelle sona erer.

Bâb-ı Sâdis Der-Güzeşten Ez-Bedî:

Altıncı bâb kötülüğe ve kötülüğün akıbetine ayrılmıştır. Hakk'ın kötülüğe rızası olmadığı, kötülük edenlerin er geç cezasını bulacağı, safâya ulaşmak için gönülden kötülüğün giderilmesi gerektiği, kötü kimseleri dost edinenlerin de zamanla kötülüklerinin artacağı anlatılarak bölüme başlanır.

Birinci "Hikâyet"te halkına zulmeden Ferah adında bir padişahın Yemen'i fethetmek üzere yola çıktığında, halkın kendisinden yüz çevirmesi üzerine niyetinden vazgeçip geri dönmek zorunda kalması anlatılır.

İkinci "Hikâyet"ın kahramanı Şâbûr adında başka bir zalim padişaktır. Padişahın, babasını zulümden vazgeçirmeye çalışan bir oğlu vardır. Şâbûr oğlunun öğütlerine sinirlenir ve zehirli içkiyle ondan kurtulmak ister. Zehirli içkiyi karıştıran saki kadehi yanlışlıkla Hint elçisine verir ve elçi ölür. Durum ortaya çıkınca hem oğlu hem de elçinin gönderildiği ülke padişaha düşman olur.

Üçüncü "Hikâyet" Mağrib'de geçer. Burada çok fakir biri yaşamaktadır. Fakirliğinin sebebi sorulunca bu kimsenin eskiden çok zengin olduğu, bir yolculuğu esnasında sadaka isteyen bir dervişle alay edip gönülünü kırmasından dolayı fakirliğe düştüğü öğrenilir.

Dördüncü "Hikâyet"te Kirmânlı bir güzelin kendisini seven bir şeyhle olan konuşması aktarılır. Güzelin, aşk iddiasının gerçek olup olmadığı, geceleri kendisinin hayaliyle uyuyup uyumadığı sorusu üzerine, şeyhin âşık olanın gece uyuyamayacağı, Allah'ın kendisine güzellikler bahşetmesinin şükürü olarak halka güler yüz göstermesi gerektiği cevabını vermesi anlatılır.

Beşinci "Hikâyet" her ne kadar "Hikâyet" başlığını taşısa da anlatılan bir hadise yoktur. Bu başlık altında Hz. Yûsuf'un kıssası hatırlatılır ve iyilik yolunda dosdoğru gidenlerin Allah'ın lütfuna erişecekleri belirtilir.

Bâbın sonunda Farsça bir gazel yer almaktadır.

Bâb-ı Sâbi' Der-Çanâ'at-Döstî:

Yedinci bâb kanaate ayrılmıştır. İlk hikâyeye kadarki giriş kısmında akıbeti düşünerek kanaat etmek gerektiği, kanaatkârın övüldüğü, takdirde ne varsa onun eninde sonunda erişeceği belirtilir.

Aden'de yaşayan güçlü kuvvetli, halktan ihsanını esirgemeyen bir emirin, sofrasına davet ettiği bir gedâyla konuşması ilk "Hikâyet"ın konusunu teşkil eder. Hazır olan sofradan yemeyen gedâyaya sebebi sorulur. Yeme içme peşinde koşmanın hayvanlara has bir sıfat olduğu, bu hırstan vazgeçilerek uzlet köşesinin tercih edilmesi gerektiği cevabı alınır.

İkinci "Hikâyet"te kanaatkâr ve halkı tarafından sevilen bir Arap emiri vardır. Kendisine halktan mal toplamasını tavsiye eden vezirine kızar ve padişah olsa da kanaatkârlığı tercih edeceğini, eğer kendisine zulüm yerine adaleti telkin eylerse ihsanını arttıracığını söyler.

İçkiye ve güzellere düşkün bir tüccarın sonunda bir kuru ekmeğe muhtaç

hâle gelmesi üçüncü “Hikâyet”te anlatılır. Kanaat edenin bir dirhemi olmasa bile hürmet bulacağı, kaderden gelene razı olup kimsenin elindeki mala göz dikmemek gerektiği vurgulanır.

Dördüncü “Hikâyet”te Gül-bahâr adlı güzele âşık olan bir “melik”in Gül-bahâr’ın ölümüyle ayrılık derdine düşmesi, perişan olması anlatılır. “Melik”e sabır tavsiye edilir.

“Bâb”ın son hikâyesinde mekân Bağdat’tır. Karısı doğum yapan bir fakirin başından geçenler anlatılır. Hiçbir şeyi olmayan fakir çaresizlik içindedir. Cömertlikleriyle meşhur olan fakat nesilleri kaybolan Bermegîler’i yâd ederek uykuya dalar. Rüyasında Bermegîlerden Ca’fer’i görür ve ondan ihsan talebinde bulunur. Ca’fer de yıkık bir handa bir dolap içinde bin filori olduğunu, fakirin bu parayı alabileceğini söyler. Fakir uyanınca karısına müjdelere fakat karısı inanmaz. Rüya üç kere tekrar edince fakir, sözü edilen yere gider ve rüyada müjdelendiği üzere parayı bulur. Ailesinin yanına büyük bir sevinçle gider fakat sevinci uzun sürmez; gece bekçisi tarafından yakalanarak halife Me’mûn’a götürülür. Padişaha olanları anlatınca paralarla birlikte serbest bırakılır.

Bölüm “kanaat” redifli Farsça bir gazelle tamamlanır.

Bâb-ı Bâmin Hest Çün Bâğ-ı Şafâ:

Bu bölüm Allah’ın “rıza” makamına ulaşmaya ayrılmıştır. İlk “Hikâyet”e karkari giriş kısmı uzun tutulmuş bölümlerdendir. Giriş kısmında dünyanın hilelerinden sakınma, İslâm’ın namaz, oruç, zekat, hac gibi temel esaslarına riayet etme, gece gündüz ilimle meşgul olma, giybeti terk etme, duada daim olma, nefse uymama gibi inanmış bir kulda bulunması gereken hususiyetler dile getirilmiştir.

Bölümün ilk “Hikâyet”inde bir padişahla güzel hizmetçisi arasındaki konuşma aktarılır. Hizmetçi padişahın işrete meyletmeme sebebini sorar. Padişah da akıbeti düşündüğünü, zafer kazanmak için tedbir eylediğini, zihninin bunlarla meşgul olduğunu söyler.

İkinci “Hikâyet” de muktedir ve mutedil bir padişahla ilgilidir. Bu padişah oldukça mutedildir. Yeri gelince eğlenceler düzenler, sıkıntılı da olsa belli etmez, çevresindekilere güler yüz gösterir. Ülkesine düşman girdiğinde ordusunu toplar ve düşmanı hezimete uğratar. Yerine göre davranmasını bilen padişah zamanını bu minval üzere geçirir.

Üçüncü “Hikâyet”in kahramanı İskender’dir. İskender "gîti-nümâ" adlı aynasıyla her yeri görebilmektedir. Bu ayna sayesinde aydın gönüllü olur. Hikâye, bahtlı kimsenin, sevdiğini gönülünde görebilen, ay yüzlü güzelini mânâda bulabilen kimse olduğu vurgulanarak bitirilir.

Dördüncü “Hikâyet”te adaletiyle meşhur Nûşirevan anlatılır. Nûşirevân, elindeki bir düşmanın kaçmasından dolayı çok üzülmüştür ve veziri de “ecelden kurtuluş olmadığını, düşmanın nasılsa bir gün ecele yenik düşeceğini” hatırlatarak padişaha teselli vermeye çalışır.

Bölümün son hikâyesi İbn-i Âmir yani Mecnûn'un çılgınlık derecesindeki aşkı üzerinedir. Hâline üzülen dostlarından birinin "Bu hâle daha ne kadar katlanabilirsin? Evini bırakıp garip kaldın, halka tuhaf davranışlar gösteriyorsun." demesi üzerine Mecnûn'un hâline şükredip bundan zevk aldığını söylemesi anlatılır.

Bölüm Farsça bir gazelle bitirilir.

Bâb-ı Tâsi' Der-Seyr-i Süy-ı Hâk:

Dokuzuncu bâb Hak yolunda yürüme konusuna ayrılmıştır. Giriş kısmında Hak yolunda dosdoğru bir şekilde ilerleme, kesreti terk etme tavsiye edilmiş; cihana nice padişah geldiği, onlardan hiçbir şey kalmadığı hatırlatılmış, iyilik öğütlenmiştir. Yapılan işlerde ihlâslı olma, cehenneme götürecek davranışlardan sakınma vurgulanmış, gönül sayfasının Allah'ın nazargâhı olmasından dolayı ondan başka hiçbir nakşın bulunmaması gerektiği belirtilmiştir.

Bölümün ilk "Hikâyet"inde Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın şehadeti sebebiyle melûl olmaması, her işte bir hikmetin gizli olduğunu bilmesi, Cebrail'in Hz. Peygamber'e teselli vermesi anlatılır.

İkinci "Hikâyet" Hz. İbrahim üzerinedir. Cenâb-ı Hakk'ın pek çok mucizesine mazhar olan Hz. İbrahim'in gönlü bir erkek çocuk ister. Allah da ona bir oğul bahşeder. Günün birinde Hz. İbrahim'e oğlunu kurban etmesi vahyedilir. Hz. İbrahim emri uygulayacağında Cebrâîl bir koç getirir ve oğlunun yerine koçu kurban eder. Hikâye, gönülden mâsivânın çıkarılması gerektiği vurgulanarak tamamlanır.

Üçüncü "Hikâyet"te Şakîk adında günlerini riyazette geçiren, halka karşı yumuşak, zühd ve salahlıya tanınan bir şeyhin niyazı anlatılır. Şakîk, duasında her şeyin Allah'ın emriyle gerçekleştiğini belirttikten sonra hasta gönlünün ne zamana kadar şifa bulamayacağını sorar ve bunun sırrının ifşâ edilmesini talep eder. Her tarafta sıfatları zahir olsa da Allah'ın "tevhîd-i zât"ından nişan ister. Böylece gönlünde zerre kadar şüphe kalmayacaktır.

Dördüncü "Hikâyet"te Gazneli Mahmud'un birkaç kişiyi idam etmek istemesi üzerine mâna âleminde gelen bir haberle uyarılması konu edilir. Gelen haberde kendisine hükümdarlığın verildiği fakat hükümdarlığın halkı katletmek olmadığı belirtilir; haşir gününde vereceği cevabı şimdiden hazırlaması, mazlunun âhından sakınması istenir.

Bölümün son hikâyesi bir ceylan ile yavrusu çevresinde geçer. Yürümekten aciz yavru ceylana annesi, kendi yanında gezinirse tehlikelerden emin olacağını söyler. Çok geçmeden önce yavru sonra anne bir erkek aslan tarafından avlanır. Anne son sözlerinde "Keşke bu yavru yanımda olmayaydı da bu derde uğramayaydım." diye hayıflanır. Hikâye bazı durumlarda yalnızlığın daha üstün olduğu vurgulanarak tamamlanır.

Dokuzuncu bâb Farsça bir gazelle bitirilir.

Bâb-ı 'Âşir Terk Kerden Be-Küllü Mâ-Sivâ:

Onuncu bâb Allah'tan başka her şeyden gönül temizlemeye ayrılmıştır. Giriş bölümünde gönül ülkesindeki sultanı bulma istenmiş, Hak'tan başkasının arzu edilmesinin faydasız bir uğraş olduğu belirtilmiştir. Kâinatın yaratılma sebebi olan ve insanın kesretten bağlarını kesen aşk Allah'tan talep edilmiştir.

Hız. Musa'nın rû'yet talep etmesi sonucu Cenâb-ı Hakk'ın Tûr Dağına tecellî etmesi, dağın parça parça olması kıssası ilk "Hikâyet"te anlatılır.

Hallâc-ı Mansûr'un başına gelenler ikinci "Hikâyet"in konusudur. Hallâc-ı Mansûr'un vuslata tez zamanda ulaşmasına vesile olarak aşk gösterilir.

Üçüncü "Hikâyet"te Şîrâz'a yolu düşen ve orada bir güzele sevdalanan bir genç anlatılır. Güzelin âşıklarına acıması yoktur. Kendi hâliyle meşguldür. Malı mülkü bulunmamasına rağmen güzel sözü çoktur. Bir de akılsız bir arkadaşı vardır. Arkadaşı, çevresindekilerin eza vermesinden dolayı çarşı pazarda dolaşmamasını tavsiye eder. Güzel de Hakkın rızasını istediğini, kimseden mal talep etmediğini, Hak tarafından verilecek marifeti arzuladığını söyler.

Dördüncü "Hikâyet"te gece gündüz tövbeyle meşgul, asil bir sülaleden gelen meşhur bir şeyh konu edilir. Şeyh halvette bulunduğu bir gün, devrin padişahı tarafından ziyaret edilir. Padişah, şeyhin hâline üzüldüğünü, kendisine ihşanda bulunarak "künc-i ferâğ"dan kurtarmak istediğini belirtir. Şeyh de gönülünden hırsı kazıdığını, yokluktan müteessir olmadığını söyler. Kanaatkârlığın yüceliğini, her kişiye rızasının kadrince erişeceğini, kimsenin aç kalmayacağını ifade ederek padişahın teklifini geri çevirir.

Beşinci hikâye "Hikâyet-i 'Aceb Seyyâh-ı Deryâ-yı Muhi't Dîden Ser-Hadd-i Kûh-ı Kâf" başlığını taşımaktadır. Bî-pâyân adında, dalgaları gökyüzünü ürküten bir deniz vardır. Bu denizin ardında Kafdağı mevcuttur. Sabah ve akşamın olmadığı bu yere gelen geri dönmez, yedi iklimden de vazgeçer. O denizin ötesine erişen bir "sâlik"ın korkusundan sığınacak bir yer istemesiyle, bu denizi geçenin evi barkı terk etmesi gerektiği, dönüşün olmadığı bu mekâna varan kişinin vahdete erişeceğini bildiren bir ses duyulur.

Bölümün sonunda gelmesi gereken gazel, bu bölümde 4. ve 5. hikâyeler arasında Farsça olarak yer almıştır.

Emîrî'nin bilinen iki eseri kendi aralarında karşılaştırıldığında Mir'âtü'l-Ebrâr'ın Gülşen-i Ebrâr'dan daha başarılı, daha tertipli olduğu görülür. Gülşen-i Ebrâr sanki ikinci eserin temellerinin atıldığı, Emîrî'nin çeşitli hususlardaki fikirlerini dile getirdiği bir hazırlık çalışması şeklindedir. Mir'âtü'l-Ebrâr ise bölümlere ayrılmış; her bölümün kendi içinde bir plânı, başı ve sonu olduğu, anlatılan konuların hikâyelerle desteklendiği ve Farsça bir gazelle bitirildiği daha ustaca hazırlanmış bir çalışmadır.

Emîrî her iki eserinde de insanın manevî gelişimini, nefsin terbiyesini hedef alan tasavvufî konulardan bahseder.

Emîrî anlattığı konuları hikâyelerle pekiştirmeye çalışır. Fakat hikâye

etme hususunda pek başarılı değildir. Öncelikle hikâyelerin çoğunda okuyucunun ilgisini çekecek merak unsuru hatta bir “olay” yoktur ve kurgu “filanca şehirde güzelliğiyle meşhur filanca bir zat vardır ve şöyle demiştir.” şeklindedir. Örnek olarak verilen hikâye Emîrî'nin başarılı sayılabilecek hikâyelerindendir:

HİKÂYET

*Şehr-i Bağdād oldu bir miskîne cā
Ol ḥarîm-i mescide bes ḳodı pā*

*Ol gice ḥaṭunı vaz'-ı ḥaml ider
Ol faḳîr-i nā-tüvān bilmez n'ider*

*Ḥabbeye mālîk degül kim şarf ide
Cübbeye ḳādir degül kim zarf ide*

*Eyler āh ile o gice āh u zār
Ḥâṭır-ı maḥzûnları pür-inkisār*

*Ne çerāğı var göre evlādını
Ne görür rüyını ḳoya adını*

*Yād ider kim ḳanı bir ehl-i kerem
Şimdi iḥsān eyleye bir ḳaç direm*

*Bermegîler devri ḳanı ey dirîğ
Ḳalmamışdur ḥānmānı ey dirîğ*

*Āh u zār ile yaturlar nā-tüvān
Ḥ'ābdan peydā olur ol dem nişān*

*Ḥ'ābda görür faḳîr-i nā-tüvān
Aña bir kimse gelüp olur 'ayān*

*Bermegîlerden görür ol Ca'feri
İster iḥsān eyleye sîm ü zeri*

*Dir aña yād eyledüñ sen Bermegî
Bu zamāna ḳalmadı bizden yegi*

*Saña böyle mi ḳılorduk biz naḳar
Eyledük gerçi ki dünyādan güzer*

*Lîk var vîrānededür ḥānumuz
Ol 'alāmetle ara ğam-ḥānumuz*

*Anda bir tölāb içinde bes nihān
Biñ filori ḳalmış anı al 'ayān*

Ehline ḳalkar beşāretle hemān

Olur anlar ol haberden şâdmân

*Aña dir h̄'ābuñ taşavvurdur hemân
Görineydi bârî bes andan nişân*

*İki üç kerre bu düş 'avdet ider
Çünkü böyle ol hiṭāb 'avdet ider*

*Ol varup peydā ider anda zeri
Vākı'anun̄ olur anlar mazharı*

*Menziline irgürür ḥandān olur
Ehli ile şükr idüp şādān olur*

*Ṭutup iltürler anı Me'mūna bes
Aḥz ider elden hezārını 'ases*

*Pādişāha 'arz iderler kim defin
Olur ol miskīn bu miḥnetde ḥazīn*

*Pādişāh andan şorar bes kışşā[y]l
Nice bulup aḥz ider ol hişşe[y]l*

*Dir vezīri ḥıfz olına ber-ḳarār
Ol faḳīrūñ ḥātırın pūr-inkisār*

*Pādişāh aña ider ol dem 'atā
Anı aḥz itmek olupdur bes ḥatā*

*Ber-güzeşte eylemiş aña kerem
Ḥarc ider bī-çāre anda bes direm*

*Bir ölünün̄ baḥşışın n'eyler diri
Varsun ol ḥarc eylesün cümle zeri*

*Varup itsün ol ḳanā'atla du'ā
Böyle iḥsāna du'ā olur revā*

*Bermegīler olinur luṭf ile yād
Anlarun̄ ervāḫı ola cümle şād*

*Kim ki iḥsān eyler olinur o yād
Ecrini virür aña Rabbü'l-'İbād (973-1001)*

SONUÇ:

1. Hayatı hakkında kısıtlı bilgi bulunan Emîrî 16. yüzyılın ikinci yarısında eser vermiş bir şairdir. Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr olmak üzere iki mesnevisi vardır. Her iki mesnevi de Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numarada ka-

yıtlı yazma eser içerisinde yer almaktadır. Eserlerin başka nüshası tespit edilememiştir.

2. Mir'âtü'l-Ebrâr, aruzun *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezniyle yazılmış 1374 beyitlik dinî-tasavvufî mahiyette bir nasihat-namedir.

3. Mir'âtü'l-Ebrâr, Emîrî'nin diğer eseri Gülşen-i Ebrâr'dan tertip ve ifade yönleriyle daha başarılıdır.

Kaynakça:

- » Çöm, Erol (2001), "Emîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevîleri, (İnceleme – Metin)", Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış YLT).
- » Emîrî, Mir'âtü'l-Ebrâr, Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu 2584, v. 34b-77a.
- » Ergun, Sadeddin Nüzhet (1940), Türk Şairleri, C.3, s. 1259.